

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

ERMENİSTAN TÜRKİYE İLE UZLAŞMAK İSTEMEKTE MİDİR? - DİPLOMATİK GÖZLEM - NİSAN 2019

Alev KILIÇ

Blog No: 25
04.04.2019

Diplomatik Gözlem (Nisan 2019, Sayı 87, s. 30-33)

Alev KILIÇ*

Nisan ayları Ermenistanın Türkiye ile uzlaşmaya hazır olup olmadığının turnusol testini oluşturmaktadır.

Neden Nisan ayı ve ne demek istiyoruz? Ermeni propaganda söyleminin yerleştirmeye çalıştığı soykırım olgusunun başlangıç noktası olarak verilen bir tarih bulunmaktadır: 24 Nisan. Bir yalanı yılmadan, sıkılmadan ne kadar sık ve pervasızca tekrar edersen, beyin yıkama süreci o kadar etkili olur anlayışını uygulayan bu söyleme göre, 24 Nisan 1915 tarihinde İstanbulda yüzlerce Osmanlı Ermeni aydını tutuklanmış, sürgüne gönderilmiş ve öldürülmüştür.

Daha sonra yalan olduğunu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde irdeleyeceğimiz bu iddiaya geçmeden önce, Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında Osmanlı imparatorluğunun içinde bulunduğu yaşamsal güçlükleri gözden geçirmekle başlamak yerinde olacaktır. Osmanlı devleti, müttefiki olduğu Almanyanın iki zırhlısının Karadenize Osmanlı bayrağı altında açılıp Rus limanlarını top ateşine tutması ile, Ekim 1914te, bütünüyle hazırlıksız olarak, kendisini savaş içinde bulmuştur. Böyle bir gelişme için adeta gün sayan Çarlık Rusyası, 1877-78 savaşı (93 harbi) ile işgal ettiği ve bir sonraki savaş için ileri karakol olarak imar ve tahkim ettiği Karstan, vakit kaybetmeden ileri harekata başlamış, Erzurum sınırlarına ulaşmıştır.

Rus ilerleyişini durdurmak, hatta püskürtmek öncelik kazanmış, bizzat başkomutan vekili ve genel kurmay başkanının komutasında Aralık 1914 sonlarında askeri bir harekata girişilmiştir. Dondurucu iklim koşullarında, hazırlıksız ve ikmalsiz yürütülen Sarıkamış harekâtı sonucu Doğu Anadoludaki esas askeri varlığımız 3. Ordu tamamen telef olmuş, Rus ordusunun ilerlemesinin önünde yegâne engel olarak tabiat ve iklim şartları kalmıştır.

Yapılan durum değerlendirmesi, Rus ordusunun başarısında göz ardı edilemeyecek bir gerçeğin yöredeki Ermeni milislerin katkısı olduğunu, Üniformalı Ermeni asıllı Rus askerlerin yanı sıra, Osmanlı Ermeni gönüllülerin ve başı bozuk çetelerin kritik yardım ve destekte bulunduklarını, daha da vahimi, Rus ilerleme güzergahında bu desteğin devam potansiyelini ortaya koymuştur.

Daha savaşın başında yaşanan bu felaket, 1915 yılı başından itibaren tüm doğu Anadoluda meydana gelen ayaklanmalar, isyanlar, Müslüman nüfusa karşı girişilen vahşet ve kıyım ile devam etmiş, Mayıs 1915te Van ayaklanması, kentin Ermeni çeteler tarafından, Müslüman çoğunluk katledilmek suretiyle ele geçirilmesi, anahtarlarının Rus kuvvetlerine verilmesi, Rusyanın bu şekilde kolaylıkla Vana yerleşmesi ile telafisi mümkün olmayan bir noktaya ulaşmıştır.

Doğu Anadoludaki ayaklanmaların siyasi ayağını 1887 yılında kurulan Hınçak, 1890 yılında kurulan Taşnak partileri oluşturmuştur. Siyasi faaliyetin talimatlarını aldığı, dış destek eşgüdümünün sağlandığı merkez ise, kaçınılmaz nedenlerle, İstanbul ve İstanbulda yaşayan fikir önderleri olmuştur.

Osmanlı yönetiminin bu gelişme karşısında ciddi bir ikilemle karşı karşıya kaldığı açıktır. Bir yanda, yüzyıllardır birlikte, bir arada, uyum içinde yaşayan sadık bir millet, ki tarih boyunca Türklerle hiçbir şekilde savaşta karşı karşıya gelmemiş, Selçuklu döneminde Bizansa karşı Selçuklunun yanında yer almış, Osmanlının ilk başkenti Bursada Ermeni başpiskoposu dostane ilişkiler geliştirmiş, İstanbulun fethinden sonra 1461 yılında bu ilişki İstanbulda bir Ermeni Patrikhanesi kurulması ve bu patrikhanenin uzun süre eşitler arasında (Eçmiadzin, Sis, Kudüs)birinci olması ile en üst noktaya ulaşmıştır, diğer yanda bu milletin yoldan çıkartılarak devletin varlığına kasteden düşmanla işbirliği karşısında ne yapılması gerektiğidir.

Osmanlı yönetimi öncelikle ayaklanmaların siyasi ayağının önderleri olarak değerlendirdiği, İstanbulda yaşayan ve Ermeni Komitelerine mensup yaklaşık 235 kişiyi sorgulanmak üzere tutuklamıştır. Tutuklananlardan 155 kişi Çankırıya, yaklaşık 70 kişi de Ayaşa yollanmıştır. Yabancı ülke vatandaşı olan 7 kişi de sınır dışı edilmiştir. Ayaşa gönderilenlerin tamamını Taşnak ve Hınçak komitecileri teşkil etmekteydi. Çankırıya yollanan gruptaki komite mensupları şehirde serbestçe dolaşmakta ve üçlü veya beşli gruplar halinde aynı evlerde birlikte ikamet etmekte idiler. Günde bir kez karakola gidip imza vermek dışında herhangi bir yükümlülük altında da değillerdi. Dahası bunlar arasında maddi durumları elverişsiz olanlara devlet tarafından yevmiye ödenmiş ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda yardımcı olunmuştur. Tutuklamalardan sadece iki hafta sonra 8 Mayısta aralarında ünlü Ermeni müzisyeni Vartapet Komitasın da bulunduğu sekiz kişilik bir grup affedilerek İstanbula dönmelerine müsaade edilmiştir. Daha sonraları ise bu

gruptan 35 kişi daha affedilerek İstanbula dönmelerine izin verilmiştir. Yaklaşık 57 kişi ise imparatorluğun farklı bölgelerine sevk edilerek İstanbul dışındaki yerlerde zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Çankırıda bulunanlardan 25 kişi ise suçlu bulunarak Ayaşa yollanarak hapis cezasına çarptırılmıştır.** (Mondros mütarekesi hükümleri uyarınca bütün Ermeni siyasi tutuklular serbest bırakılmıştır)

Rus ordusunun ilerlemesinin ve buna paralel isyanların ve çetelerin mezalim ve kıyımının önlenememesi üzerine, Osmanlı yönetimi cephe ve cephe gerisi ikmal hatlarındaki Ermeni yerleşim birimlerinin boşaltılması dışında bir seçenek bulamamış, bu amaçla 27 Mayıs 1915 tarihinde yayınlanan Sevk ve İskân kanunu ile bu kapsamdaki Ermeni nüfusu savaş harekât sahası dışında, Şam vilayeti sınırları içinde yerleştirmeye karar vermiştir. Bu önlemin neden askeri bir zorunluk olduğunu yıllar sonra bir Amerikalı askeri tarihçi de ayrıntılı biçimde incelemiştir.*** Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan Ermenilerin büyük bir bölümü ise bu kanundan ve önlemden etkilenmemiştir.

İnsani bir trajedi olduğundan kuşku duyulmayan ve içtenlikle keşke bu önlemlere başvurulma gerekçesi yaratılmasaydı dedirten 1915 sevk ve iskanının bir soykırım olmadığı, hatta katliam olarak dahi tanımlanamayacağı açıktır. Nitekim Ermeni propagandistler dahi, iddialarına ve sayılarına zemin bulabilmek için, bu süreci 1923 yılına kadar uzatmak ihtiyacını duymuştur ve duymaktadır. Zira bu dönemde, tarihin garip bir cilvesi sonucu, çeşitli gel-gitler yaşanmış, mazlum-mağdur kimliği çok değişik görüntüler vermiştir.

1917 sonlarına kadar, Rus ordusunun desteğine sahip Ermeni milisleri, doğu Anadoluda kurulmasını garanti gördükleri bağımsız Ermenistan devletini olanaklı kılabilmek üzere, hayal ettikleri sınırlar içinde mutlak bir kıyıma girişmiş, hiçbir yerde nüfus çoğunluğuna sahip olmadıkları gerçeğini etnik temizlik yoluyla lehlerine çevirmeye yönelmiştir.

Bolşevik rejiminin savaştan çekilmesi, mağlup sayılması, Aralık 1917 Brest-Litovsk anlaşması ile Rusyanın 93 harbi kazançları Kars ve Ardahandan dahi çekilmesi, Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusunun bölgede başarılı askerî harekâtı, karşı koyan Ermeni güçlerden temizlenmesi, Ermeni kayıplar ve sayılar bakımından yeni bir evre olmuştur.

Ancak bu dönem de çok kısa süreli olmuş, Birinci Dünya Savaşının mağlupları arasında yer alan Osmanlı devleti 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros mütarekesi ile fiilen işgal altında kalmıştır. Bu dönemde Ermeni hayalleri ve ihtirasları yeniden canlanmıştır. Sevk ve iskân sonucu bugünkü Suriye sınırları içinde yerleştirilen Ermeniler, burayı Fransa işgal edince, Fransız ordusunun da teşvikiyle, bu kez güneydoğu Anadolu Fransız işgal bölgesine geri dönmüş, intikam almaya yönelmiş ve Antepe Gazi, Maraşa Kahraman sıfatlarının verilmesine gerekçe olan direniş hareketine neden olmuştur.

Mayıs 1919 Yunanistanın İzmire çıkması ve Ege bölgesini işgali, Sevk ve İskandan etkilenmeyen ve savaş boyunca hiçbir olumsuzluğa maruz kalmayan bu bölge Ermenilerini de Yunan güçleri ile iş birliğine yöneltmiş ve Türk nüfusa karşı acımasız ve vahşi girişimlere ortak yapmıştır.

İngiliz ve Fransız işgaline uğrayan İstanbulu da Ermeni nüfus savaş sonrası paylaşım

hesaplarının yapıldığı merkez haline getirmiş, galibin mağluba zulmünü İstanbul halkına yakından hissettirmiştir.

Ermenilerin Osmanlıya galip durumdaki böyle bir ortamda, Pariste yürütülen Sevr barış görüşmelerinde bugün dikkatimizi çeken husus, Ermeni heyetlerin ne sevk ve iskânı ne herhangi katliam iddialarını dile ve gündeme getirmemeleri, cereyan edenleri savaşın doğal koşulları olarak görmeleri ve şimdi de savaşı kaybeden Osmanlının kayıplarını doğal karşılamaları gereğini ifade etmeleri olmaktadır.

Ancak koşullar bir kez daha değişecektir. 19 Mayıs 1919da başlayan ulusal kurtuluş savaşı ve 23 Nisan 1920de Ankarada Büyük Millet Meclisinin açılması ile Karabekir komutasındaki ordular doğu Anadoluda bugünkü sınırlarımızı yeniden çizecek, Fransa 20 Ekim 1921de imzalanan Ankara Antlaşması ile Güneydoğu Anadoludan çekilecek, Mondros mütarekesi ile ve işgal kuvvetlerinin güvencesinde büyük sayılarda geri dönen Ermeni nüfus birlikte çekilmek ihtiyacını duyacaktır (buna Adana Kozandaki tarihi Sis Ermeni patrikhanesi de dahildir. Meclis Hükümetinin ve bizzat Mustafa Kemalin kalabilecekleri yönünde verdiği garantilere rağmen, işgal süresindeki rollerinin vicdanlarındaki bilinci içinde kendi iradeleriyle ayrılmayı seçmişlerdir). 9 Eylül 1922de İzmir Türk ordusu tarafından Yunan işgalinden kurtarılırken, terk eden Rumların yanında Ermeni nüfus da yer almıştır (Yunan ordusunun geri çekilirken tüm Batı Anadoluda uyguladığı virana çevirerek terk etme politikası son olarak İzmirde şehri ateşe vermekle devam etmiş, Ermeni tarihçiler bu yangını dahi Türklere mal etme düşmanlığından geri kalmamıştır).

Bu tarihi acıları Anadolu halkı olarak, Türk ve Ermeni birlikte yaşamıştır. Yerleşmiş bir tanım ile bu mukatele karşılıklı yaralar açmıştır. Savaşın mağlubu olan Ermeni nesil, kendim ettim-kendim buldum bilinci içinde, acılarını içine atmasını bilmiş, bunları anılarına dökmüş ve hikâyeleştirmiş ancak yeniden intikamcılık veya siyasi hesaplaşma içine girmemiştir. İkinci, üçüncü ve sonraki nesillerde ise farklı bir yaklaşım ortaya çıkmış, 1960lı yıllardan itibaren yeniden bir siyasi hesaplaşmanın tohumları atılmaya başlanmıştır. Soykırım iddiası tarihi veya hukuki temeli bulunmayan, bütünüyle siyasi bir iddia, Türkiye ile yeniden hesaplaşma girişimi olarak ortaya çıkmış, bir anlamda Türkiyeye dostunu ve düşmanını ayırt edebilme vesilesi yaratmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşu ile yeni bir sayfa açmış, geleceğe yönelmiş, ülkesini ve halkını çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırma hedefini esas almıştır. Bu hedef geçmişi örtmek değil (tarihle bir hesaplaşma gerekirse, Türkün hesap vereceğinden çok hesap soracağı bir geçmişi vardır) pozitif enerjiyi geleceğe yönlendirmek, refah düzeyini yükseltmek olmuştur (Yeni devlet bu hedefinde tahminlerin ötesinde başarılı olmuş, en yoksul koşullardan, dünyanın önde gelen 20 ekonomisi düzeyine ulaşmıştır).

Nisan ayı Ermenistan Cumhuriyetine ve Diasporadaki Ermeni halkına; adil, akılcı ve basiretli bir yol mu izleneceğinin, yoksa kayıp yılların ve hayallerin tutsağı mı olunacağının göstergesini oluşturmaktadır.

* E. Büyükelçi, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Başkanı

** Yusuf Sarınay, What Happened on April 24, 1915? The Circular of April 24, 1915, and the Arrest of Armenian Committee Members in İstanbul, *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 14, No: 1&2 (2008), p. 78-80.

*** Edward J. Erickson (ed.), *A Global History of Relocation in Counterinsurgency Warfare* (London: Bloomsbury Academic, 2019).

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: KILIÇ, Alev. 2026. "ERMENİSTAN TÜRKİYE İLE UZLAŞMAK İSTEMEKTE MİDİR? - DİPLOMATİK GÖZLEM - NİSAN 2019." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2019 / 25. Nisan 04. Erişim Kasım 22, 2026. https://avimbulten.org/public/Blog/ERMENISTAN-TURKIYE-ILE-UZLASMAK-ISTEMEKTE-MIDIR-DIPLOMATIK-GOZLEM-NISAN-2019

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır